

SAMFUNDET
FÖR
NORDISKA MUSEETS
FRÄMJANDE.
1886.

*Men är det landet blott, som är oss kärt;
ej folket, ej dess seder och bedrifter,
och hvad af minnet väcks beundransvärdt
ur våra ättahögar, kungagrifter?*

FRANS MIKAEL FRANZÉN.

MEDDELANDEN,
UTGIFNA
AF
ARTUR HAZELIUS,
SAMFUNDETS SEKRETERARE.

1.

Isländska föremål i Nordiska museet.

Att ur Nordiska museets isländska afdelning göra ett i allo lämpligt urval af det, som här bör på ett fåtal sidor behandlas, är ingalunda lätt. Den isländska afdelningen är nämligen redan så omfattande¹, och härtill sig anslutande skildringar af isländskt folklif ofta så upplysande för nordisk odling, att urvalet sväriligen blir tillfredsställande. Det meddelade bör dock kunna visa, att denna afdelning verkligen är af så stort intresse och så stor vikt, att hon förtjänar så väl en närmare bekantskap som ock en utförligare behandling, hvilken jag äfven hoppas få tillfälle att lämna i ett kommande arbete.

Den isländska kvinnans nationaldräkt, i synnerhet den, som användes i hvardagslag, torde verka tilltalande på de allra flesta. Denna nationaldräkt bäres af både höga och låga, rika och fattiga, men i Reykjavik och vid handelslägena får man ock se den visserligen något försenade modejournalen företrädd. Männen bära icke nationaldräkt. Kvinnans hvardagsdräkt består af en svart, vid, fotsid och upptill rynkad eller veckad kjol af vadmal samt ett likaledes svart, tätt åtsittande, stickadt lif, som är tillknäpt vid halsen och nedtill, men öppet öfver bröstet, visande en hvit chemisett. En liten kulört halsduk samt ett stort kulört förkläde ge dräkten lif och omväxling, hvarjämte hon har ett egendomligt drag i hufvudets betäckning. Denna bäres så väl inne som ute och kunde ännu för några tiotal af år sedan verkligen afse att värma hufvudet. Hon bestod af en svart, stickad, hufvudet åtföljande, kalottartad mössa (isl. *húfa*), som upptill slutade i en 13 cm. lång, fingervid förlängning, vid hvilken medelst

¹ Den isländska afdelningen räknar nu 383 nummer, hvarvid dock bör märkas, att ett nummer ofta innefattar flere föremål.

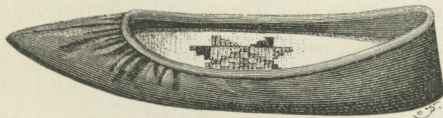
en liten hålk fästes en silkestofs, omkring 27 cm. lång. Den nämnda hålken var vanligen af silfver och mer eller mindre väl graverad. Nordiska museet har en äldre sådan (bild 1), som ganska karaktäristiskt visar, hur en isländska i nationaldräkt bjuder den inkomne gästen på kaffe — det bästa hon anser sig kunna bjuda på. I början af århundradet var denna hålk ganska liten (Nordiska museet har en

1. Hålk af silfver,
från Island.
Nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

sådan af 24 mm. längd), men är nu vida större, vanligen omkring 5 cm. lång. En mera nymodig sådan i Nordiska museet består af en slät, förgylld, åt öfre änden något smalnande silfvercylinder, omkring hvilken en orm af silfver slingrar sig. Egendomligt är, att i samma mån, som hålken tilltagit i storlek, har »hufan» minskats,

2. Sko med fotlapp,
från Island.
 $\frac{1}{4}$ af nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

så att hon utgör endast en liten rund plätt ofvanpå hjässan, där fäst medelst nålar i håret. Hela denna hufvudbetäckning tjänstgör följaktligen numera som prydnad och kläder onekligen de flesta rätt väl.

Den isländska skon (bild 2) göres af ett enda stycke får- (nöt- eller säl-) skinn, icke garfvadt, men med håret borta. Detta stycke sys ihop vid hälen och öfver tårna. Vidare lägges inuti ett slags

fotlappar eller lösa sulor, stickade af ylle — mönstret brokigt på hvit botten. Stundom fästas äfven band vid hälen, hvilka knytas fram öfver vristen. Det hela blir följaktligen en mjuk toffelartad fotbeklädnad, som, om han också är billig och kan förfärdigas i nästan hvarje hem, dock är i många hänseenden olämplig, i synnerhet vid fuktig väderlek.

Af högtidsdräkten eger Nordiska museet så väl tvänne äldre som en yngre, den nu brukliga. Lifestyckena till den äldre äro nästan alltid försedda med silfverbroderier och hafva silfvermärlor, i hvilkas stil man finner både gotik och renässans samt i det hela taget en rik omväxling af mönster. Stundom snördes de med silfverked. Ofvan på detta lifestycke bars en framtill öppen tröja med åtsittande ärmor, nedtill något uppsplitsade och där försedda med flere små, vanligen runda hängknappar med vidhängande löf. Framtill på linningen af det till dräkten hörande förklädet sutto också fästa några större hängknappar, af hvilka Nordiska museet har rätt många, flere gamla och märkliga. Så t. ex. föreställer det hängande löfvet å en dylik St Görans strid med draken (bild 3), å en annan Kristus på korset och å en tredje Maria med Kristusbarnet. Ofta utgöres äfven löfvet af små bokstäfver af silfver: fästmöns initialer.

Dylika hängknappar voro ej sällan fästmansgåfvor. Kring midjan bars ett bälte, som antingen bestod af sammanlänkade silfverstycken eller ock af ett band (svart sammet eller dyl.) med påsydda silfverprydnader eller silfverbroderier. Mesta arbetet är vanligen nedlagdt på de hithörande spännena, af hvilka Nordiska museet har en ganska vacker samling och flere från 1500- och 1600-talen. Så t. ex. det här (bild 4) afbildade i gotisk stil, hvarvid är att märka, att de små fyrkantiga styckena, som bilda själfva bältet, äro något yngre och

3. Hängknapp af silfver,
från Island.
Nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

4. Bältespänne af silfver
jämte ett stycke af bältet,
från Island.

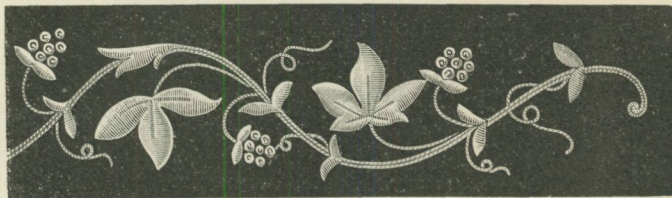
Nat. storl.

Orig. i Nordiska museet.

ej höra ursprungligen samman med spännet. Detta är icke så sällan förhållandet med dylika bälten, som, kanske ihopkomna genom en tillfällighet, sedan småningom blifvit familjeklenoder. Ja till och med i själfva bältespännet hör stundom midtstycket ursprungligen ej till sammans med sidstyckena, hvarpå Nordiska museet har flere exempel.

Så väl de gjutna silversmyckena som filigranarbetena äro ofta synnerligen väl utförda. Det isländska filigranarbetet (isl. *víravirki*) är ofta så beskaffadt, att de fina pålagda trådarna under inverkan af stark hetta delvis så att säga sammansmält med underlaget. Härigenom får det utseende af att vara ciseleradt och gör ett kraftigare och rikare intryck än det norska. Vanligt filigran finnes nog också, och det både smakfullt och väl utfördt. På islänningarnes skicklighet i gravering och ciselering finnas äfven vackra prof.

För blott något mer än ett fjärdedels sekel sedan ändrades den gamla högtidsdräkten i flere afseenden, förnämligast genom påverkan af Sigurður Guðmundsson, grundläggaren af Reykjavíks museum. Denna nu brukliga högtidsdräkt består af lif och kjol af alldeles samma snitt och färg som den ofvan beskrifna hvardagsdräktens, men tyget

5. Bård å klädningslif,
från Island.

$\frac{1}{2}$ af nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

är oftast bättre, vanligen särdeles fint vadmal eller kläde. Lifvet är prydt med bårder, som gå rundt om halsen och ned till midjan samt rundt om handlederna. Dessa bårder äro af svart sammet och broderade i silfver eller guld; mönstret oftast blad och blomster, en ek-löfslinga t. ex. är ej ovanlig. Nordiska museets (bild 5) är efter en

6. Kjölbård
från Island.

$\frac{1}{6}$ af nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

på Island förekommande växt (*Rubus saxatilis*). Kjolen är äfven prydd nedtill antingen med blott flere parallela svarta sammetsbårder eller ock med kulörta silkesbroderier, såsom t. ex. museets dräkt (bild 6). Mönstret är äfven här taget efter nyssnämnda växt. Kring midjan bäres, i likhet med hvad ofvan sades om den äldre dräkten,

ett silfverbälte. Tilläggas bör, att dessa stundom äro gjorda så långa, att den ena änden af bältet hänger ned ett godt stycke framtill.

Det egendomligaste plagget är dock utan tvifvel hufvudbonaden (bild 7). Den samma består af en hvit stel mössa (isl. *skautafaldur*), hvars form med sin framböjda topp mycket liknar jakobinermössans; hon sitter nästan blott ofvanpå hufvudet, fäst i håret med nålar. Fram-

7. Isländska i högtidsdräkt,
den nu brukliga.

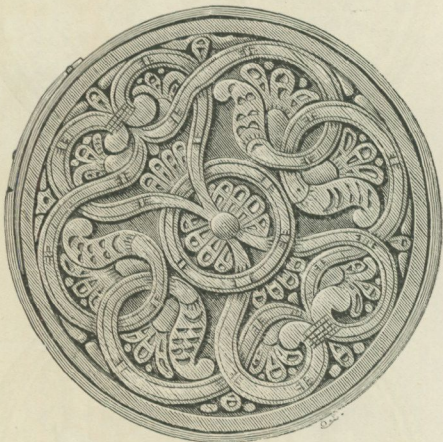
Dräkt och smyken i Nordiska museet.

till utmed harranden fästes vid mössan en hvit slöja, som går upp öfver mössans spets och så faller ned bakåt öfver skuldrorna. Öfver pannan sitter det hithörande diademmet af förgylldt silfver. Det föret rätt stor omväxling af mönster; Nordiska museets är efter en blomma (*Ranunculus acris*). Den äldre högtidsdräktens hufvudbetäckning utgjordes af ett högt, hvitt, tunt och stelt skyfve (isl. *faldur*),

som var något bredare i den tvärhuggna framåtböjda toppen än ned mot hufvudet. Vidare var en kulört silkesduk virad om öfre delen af hufvudet, så att håret icke syntes. Till att förvara dessa »faldur» och »skautafaldur» och akta dem för klämning — i synnerhet på resor, hvilka som bekant på Island alltid ske till häst — finnas runda träaskar (isl. *trafaöskjur*), ofta väl utskurna (bild 8 återger locket af en dylik).

Till den nu brukliga högtidsdräkten hör egentligen ännu ett plagg, som dock ej alltid följer med, nämligen en ärmlös kappa, som räcker något nedom knäet. Hon är vanligen mörkbrun eller mörkgrön (så Nordiska museets) och har ett bräm, som efterhärmar hermelin. Upptill fästes hon vanligen samman med ett silfverspänne.

Bland silfversmycken må ej häller glömmas de ofta gangsa prydliga sådana, som i en ked hängdes om halsen, och af hvilka ej få äro äldre än reformationen. Nordiska museet har en silfvermedalj (bild 9), som å ena sidan föreställer skapelsen, syndafallet och utdrifningen ur paradiset samt å den andra Kristus på korset. På den förra sidan står, på latin: »Kvinnan gaf mig, och jag åt», samt på den senare: »Herre, förbarma dig öfver oss!»

S. Asklock
från Island.

1/4 af nat. storl.
Origin. i Nordiska museet.

Vi lämna dräkten med dithörande föremål för att betrakta åtskilliga andra saker. Bland kyrkliga sådana finna vi då en kyrkdörring (bild 10) af en bronsartad legering med de fyra evangelisternes namn och märken samt I. H. S. Detta I. H. S. torde å äldre isländska föremål oftast ha betydt Jesus, d. v. s. ursprungligen *I H Σ*, de första tre bokstäfverna af Jesu namn i grekisk uncialskrift, ehuru det

naturligen ock kunnat hafva åtskilliga andra betydelser: »Jesus hominum salvator», Jesus människornas frälsare; »In hoc salus», i honom

är frälsning; »Jesum habemus socium», Jesus är vår broder; m. fl.

Af isländska metallarbeten märkas vidare *brókarhaldsknappar* (bild 11). De voro stora, kupiga, gjutna af nyssnämnda legering samt mer eller mindre pryddligt utsirade. De brukades alltid två och två sålunda, att de förenades medelst ett band, som kunde förlängas eller förkortas. På dem knäptes framtill byxlinningen, genom hvars åtdragning — medelst förkortande af knappbandet — benkläderna höllos uppe utan hängslen.

Då man vet, hvilken rol hästen alltid spelat på Island — han är så godt som det enda fortskaffningsmedlet — kan man lätt förstå, att islänningarne nedlagt åtskilligt arbete på alt, hvad som tillhör ridtygen. Så t. ex. användes mässingsbeslag i drifvet arbete å sadlar, men dylika arbeten

9. Medalj af silfver,
från Island.
Nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

äro dock ej från de senare årtiondena. Nordiska museet eger ett par kvinno-sadlar, af hvilka den ena är 203 år gammal, äfvenså åt-

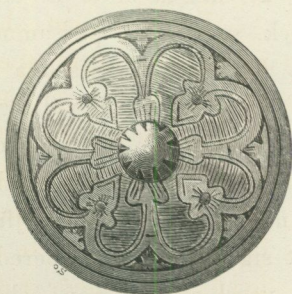
skilligt tillhörande remtyg med beslag, hvaraf somliga äro rätt väl graverade. Af gjutna beslag till remtyg, som finnas i Nordiska museet,

10. Kyrkdörring af brons,
från Island.

$\frac{2}{3}$ af nat. storl.

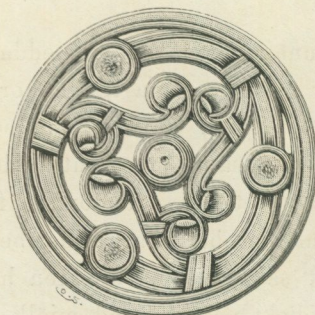
Origin. i Nordiska museet.

11. Byxknapp af brons,
från Island.

Nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

12. Beslag till remtyg af brons,
från Island.

$\frac{2}{3}$ af nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

är en del från 1600-talet, hvaraf ett är här afbildadt (bild 12). Ännu i dag pryder islänningen piskskaftet med beslag, som ofta äro ganska

väl graverade och försedda med egarens namn. Sådana piskor har museet flere.

Af ofvannämnda metallblandning äro äfven några gamla brödnaggar eller brödpiggar, som finnas i museet. En är 15 cm. lång och närmast lik en vanlig blyertspenna, som till hälften af sin längd täljts fyrkantig, och hvars andra hälft gjorts smalare, slutande i en spets. Å den fyrkantiga delen har han en inskrift i ett egendomligt alfabet, isl. *höfðaletur*, som utgör en särskild afart af den s. k. munkstilen. Inskriften lyder i öfversättning: »Ragnheid Torgrimsdotter eger denna

13. Matask af trä,
från Island.

$\frac{1}{4}$ af nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

nagg; han är dock icke så väl graverad» (nämligen som han borde vara). Inskriftens senare del är ett slags urskuldande å gravörens sida, ej så sällsynt å dylika föremål. Brödpiggen har i öfre fyrkantiga delen en ring att fästa ett band eller dylikt uti.

Bland husgerädsaker i öfrigt märkas mataskar (bild 13), d. v. s. ett slags runda, låga laggkärn med något utsvängda sidor af omkring

$\frac{1}{4}$ kannas rymd och försedda med lock, som fästes på samma sätt som å våra vanliga trästänkor. Dessa mataskar äro afsedda för en person, hvilken däri får sin portion af sådan mat som välling, gröt och dylikt samt *skyr* (uttaladt sk'jer). Detta är en rätt, som, så vidt jag vet, är egendomlig för Island och tarfvar en förklaring. Hvad namnet beträffar, är det beslägtadt med svenska *skära* — jfr t. ex. uttryck sådana som »mjölken har skurit sig» m. fl. Han beredes så, att uppkokt och svalnad mjölk får ysta, vasslan silas från, och sedan ätes han med söt mjölk eller grädde. Väl beredd är han med sin syrliga smak en både god och närande rätt samt kan förvaras mycket länge. De nämnda mataskarna äro i det hela taget omsorgsfullt gjorda, locken ofta utskurna och stundom försedda med årtal. Museet har en med året 1654, men ock en helt nyligen (1878) förfärdigad.

De försvinna dock allt mer och ersättas af tallrikar o. d. En ovanligt stor ask i museet, som rymmer många ofvannämnda mataskportioner, har användts att föra mat i till folk i arbete längre bort från gården. För barn hafva ett par mycket små askar varit afsedda.

Den mindre bemedlade, d. v. s. den ojämförligt största delen af befolkningen, äter med horn- eller träskedar, i synnerhet hornskedar, hvilkas skaft ofta äro prydda med inristade figurer och försedda med egarens namn eller andra inskrifter, stundom utskurna eller genombrutna o. s. v. Museet har dylika hornskedar med inskrift i ofvannämnda höföaletur. Till att förvara dem i finnas träfodral, mer eller mindre pryddligt arbetade, hvaraf museet eger två. Det ena har ett utskuret drakhufvud samt en inskrift i höföaletur, hvilken dock är ofullständig, enär en del af den samma stått å locket, som saknas. Silverskedar har museet tvänne. Den ena har den välbekanta formen med nästan rundt blad och jämförelsevis kort skaft och är från senare delen af 1600-talet. Den andra är mer lik de nu brukliga och har jämte årtalet 1717 sin egares namn: »S:ra Guðmúnder Páulsen». Detta ord *síra* — det samma som det franska *sire* — begagnas i nyisländskan med tillägg af förnamnet, då man tilltalar en prest.

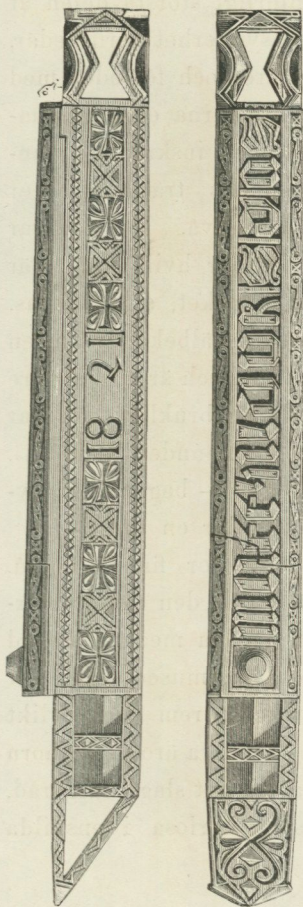
Isländska motsvarigheter till vår tids resflaskor finnas också. Det är horn med den större öppningen tilltäpt och den mindre försedd med propp. Dessa horn äro i allmänhet prydda med en mängd figurer m. m. och ofta årtal. Det yngsta af de tre, museet eger, har vid beslagen å hornets båda ändar ringar, hvari en rem eller dylikt sattes, så att hornet kunde hängas om halsen. Numera äro dessa horn knappast i bruk. De kunna redan sägas höra till det slags husgeråd, som finnes — utom i museerna — endast som kuriosa i enskilda personers ego.

Öfvergå vi nu till föremål, hvilkas användning hörer samman med väfnad och dylikt, så möter helt naturligt först och främst sländan. Som bekant har sedan urminnes tider detta enkla spinnredskap begagnats å de mest skilda delar af jordklotet, och i aflägsna bygder af Sverge har det varit i bruk ända till våra dagar. Äfven på Island kan väl sländan (isl. *snældi*) nu sägas vara undanträngd af

spinnrocken, men af en och annan äldre kvinna användes hon ännu i detta årtionde. Nordiska museet har två isländska sländor, båda med sländtrissan af trä, hvilken å den ena är utskuren med en knut, ett ornament, hvarpå de isländska utskurna sakerna förete en stor

rikedom. Den andra har fyra bokstäfver i höföaletur. Äfven har museet ett par sländtrissor af sten.

Om man besinnar, att af den isländska klädedräkten icke blott strumpor, tröjor m. m., utan äfven flere andra plagg, såsom lifven till kvinnohvardagsdräkten, äro stickade af ylle, samt att från Island t. ex. 1879 utfördes ej mindre än 5,361 par vantar och 17,287 par strumpor, kan man förstå, att yllestickningen spelar en icke obetydlig rol i dess handslöjd. Också ser man där stickor af en mängd olika storlekar. Dessa förvaras i träfodral, oftast utskurna eller målade. Museet har många dylika, af hvilka i synnerhet ett (bild 14) är särdeles omsorgsfullt och vackert utskuret. Det bär utom årtalet 1821 följande inskrift i höföaletur: »Matthildur S. D. A S.», d. v. s. Matilda Svens (eller Stens eller dylikt) dotter eger

14. Träfodral till stickor,

från Island.

$\frac{1}{4}$ af nat. storl.

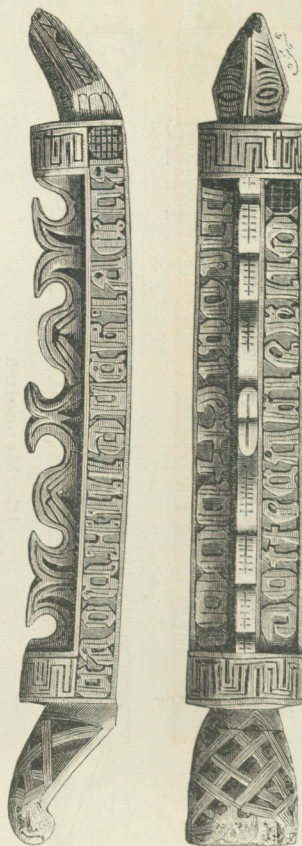
Origin. i Nordiska museet.

(isl. *á*) »stokkinn», förkortning för »prjónastokkinn». *Prjónastokkur* är isländska namnet å nämnda slags fodral.

Den äldre väfstolen med hängande, ej vågrätt utspänd varp, som användes i de nordiska länderna redan under yngre järnåldern, och på hvilken det är lättare än på de nu vanliga att väfva tyg med invecklade mönster, var i bruk i aflägsnare bygder på Island ännu för

några tiotal af år sedan. Nordiska museet eger en till denna väfstol hörande sked af hvalben, af hvilket ämne dessa väfskedar ofta torde hafva varit gjorda på Island. Till formen äro dessa hvalbensväfskedar närmast att likna vid en vanlig pappersknif af mycket stora dimensioner. Nordiska museets är 71 cm. lång; skaftet är på tjockaste stället 10 cm. i omkrets, och bladets bredd, där hon är störst, 6 cm. Vid väfningen höli den väfvande i skaftet och slog med bladet in inslaget i riktnin-gen nedifrån och uppåt.

Af de välbekanta redskap att släta tyg med, som kallas kafvelbräden eller mangelträn, har Nordiska museet, såsom bekant, en mycket rikhaltig samling från skilda trakter af både Sverge och Norge. Det var ett aflångt, på ena sidan slätt trästykke, hvars bredd var mellan $\frac{1}{4}$ och $\frac{1}{9}$ af längden, och som hade ett eller tvänne handtag. Till det samma hörde en rund staf eller kafvel. Manglingen gick så till, att tyget, som skulle manglas, lindades på kafveln, hvarefter denna med det pålindade tyget förmedelst den släta sidan af mangelträet rulla-

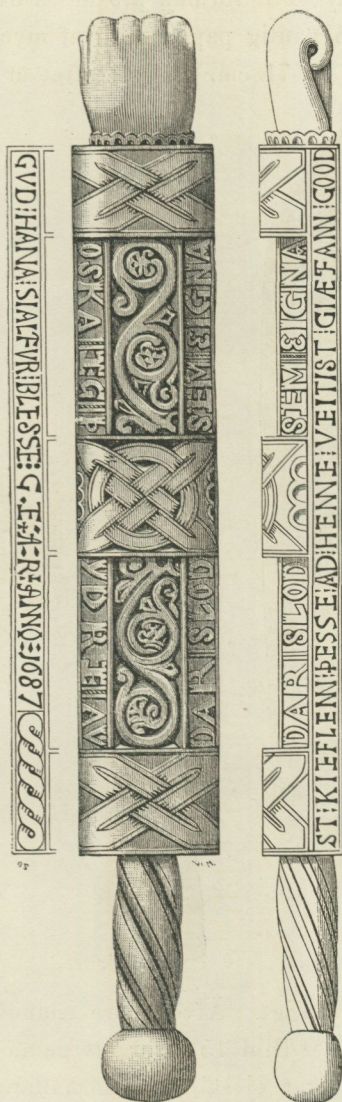
15. Mangelträ
från Island.

$\frac{1}{4}$ af nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

des mot en jämn yta, tills det var färdigt. Äfven flere isländska mangelträn finnas i Nordiska museet. — Bild 15 visar ett gammalt sådant, som är gjordt af drifved, hvilket ej sällan är förhållandet med isländska träarbeten. Ett annat både märkligt och vackert mangelträ (bild 16) bär utom smakfullt fördelade ornament årtalet 1687 samt en inskrift i versform, som öfversatt på prosa lyder sålunda:

»Rikedomens jämna väg önskar jag [henne], som får detta mangelträ; och att henne beskåres all lycka; Gud själf välsigne henne!» Ett

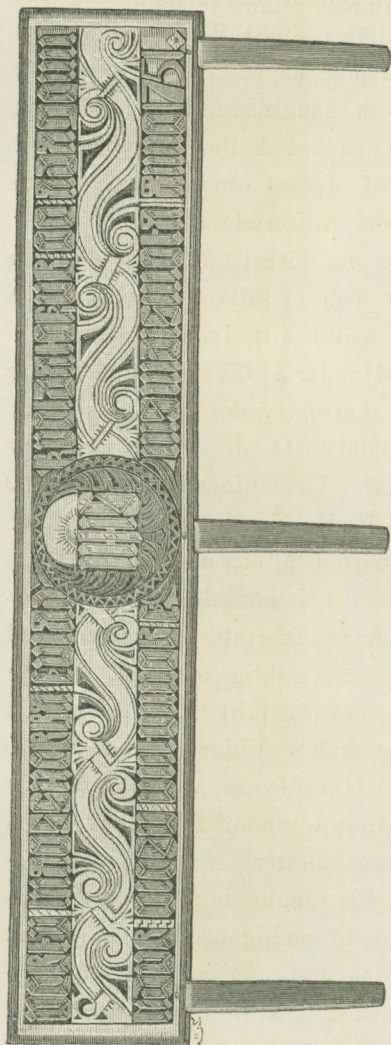
16. Mangelträ
från Island.
1/4 af nat. storl.
Origin. i Nordiska museet.

17. Mangelträ
från Island.
1/4 af nat. storl.
Origin. i Nordiska museet.

tredje (bild 17) har en inskrift dels i höfdaletur, dels med vanliga bokstäfver samt årtalet 1729.

Större utskurna trä saker från Island äro sällsynta; på museerna i Reykjavik och Köpenhamn finnas visserligen några, men de äro

18. Sånghäst
från Island.
 $\frac{1}{7}$ af nat. storl.
Origin. i Nordiska museet.

19. Sångråde
från Island.
 $\frac{1}{7}$ af nat. storl.
Origin. i Nordiska museet.

snart räknade. Af mindre sådana har Nordiska museet — utom här nämnda saker — många skrin och lådor, några med ganska rik utstyrsel

och väl skurna. Icke få lösa sängbräden (isl. *rúmfjöl*) finnas där också. Dessa skötes ned innanför de uppstående gäfvelhörnen af

20. Sängbräde
från Island.

$\frac{1}{4}$ af nat. storl.

Origin. i Nordiska museet.

sängarna och bildade så den öfre delen af sängens mot rummet vända långsida. För att bättre hållas i sin ställning äro de stundom försedda med några träspjälor, som då gå ned mellan sängkläderna och sängens långsida; ett sådant kallas *sänghäst* (isl. *rúmhestur*). I dessas ornamentering finna vi draxlingor, stiliserade blomster o. s. v. samt mycket ofta inskrifter. Innehållet är ofta religiöst och ej sällan i versform. Å en sänghäst (bild 18) lyder inskriften i höföaletur sålunda i öfversättning: »Var du hos oss, herre, ty det börjar skymma, och dagen lider. O Jesus, låt mig åtnjuta din nåd!» Dess utom står där »Anno 1751» samt I. H. S., hvarom se ofvan sid. 9. Inskriften å ett af museets sängbräden (bild 19) i höföaletur är i versform och lyder, öfversatt på prosa: »Sänd mig, o Gud, en lycklig natt, så att jag blir oskadd; bevara mitt lif från andligt och lekamligt ondt!» Vidare står där: »1770 L. I. d. A.». Här af synes, att en kvinna egt det: »L [kvinligt förnamn] I [manligt — faderns — namn] d[otter] A [isl. *á* eger — sängbrädet]. Ett sängbräde utan inskrift (årtalet 1756 är förmodligen inskuret efteråt och icke af den ursprunglige snidaren) återgifves af närstående afbildning (bild 20).

ROLF ARPI.

